

ІСТОРІОГРАФІЯ

УДК 94(477)(092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-1-32-40

Юрій БЕДНАРЧУК

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6871-9628>

e-mail: ukrhistorydr@gmail.com

КИЇВСЬКА РУСЬ ЗА ПРАВЛІННЯ СИНІВ ЯРОСЛАВА МУДРОГО В ОЦІНКАХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст.

Анотація. Метою статті є вивчення специфіки дослідження польськими науковцями, які працювали з кінця ХІХ ст. й до початку ІІ Світової війни, історії правління синів Ярослава Мудрого та оцінки вченими цього періоду в історії Київської Русі та польсько-руських відносин. **Методологія дослідження** передбачає використання загальнонаукових та спеціально історичних методів дослідження, таких як аналіз та синтез, порівняння, критики історичних джерел, генетичного методу та інших, комплексне поєднання принципів історизму, об'єктивізму й системності. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що у ній вперше у вітчизняній науці розглядається специфіка вивчення польськими дослідниками кінця ХІХ ст. – 1939 р. проблем історії Київської Русі за правління синів Ярослава Мудрого. **Висновки.** Для польських науковців, що працювали у часи із кінця ХІХ ст. й до початку ІІ Світової війни важливим було дослідження історії Київської Русі, із якою їх предків єднало багато сторінок спільного минулого. Також багато уваги вони приділяли простеженню різноманітних закономірностей та паралелей у розвитку середньовічної польської та руської держав, що дозволяло краще зрозуміти самі механізми історичних процесів. Таким важливим періодом, що привертала увагу польських істориків був час переходу Київської Русі від одноосібного централізованого правління за часів Ярослава Мудрого до початку удільної роздробленості за князювання його синів. Вчені досліджували утвердження системи сеньйорату у Київській Русі часів Ярославичів та її характеристики й порушення закладених принципів, що поглиблювали внутрішньополітичні конфлікти й призводили до розколу держави. Багато уваги історики звертали на внутрішні конфлікти між руськими князями та участі у них польських володарів, зокрема Болеслава ІІ. Вивчали міжнародні аспекти діяльності Ізяслава Ярославича та пошуку ним союзників. У даному контексті були спроби зображення міжусобиць Ярославичів як конфлікту між прозахідною та провізантійською партіями у руському політикумі. В оцінках деяких польських істориків період правління синів Ярослава Мудрого зображувався як час поразки ідеї єдності із Римською церквою, до якої схилявся Ізяслав І, й утвердження про візантійської церковної ортодоксії, яку підтримував Всеволод І. Також підкреслювалась значимість появи половецької загрози, що стала важливим фактором як зовнішньополітичних відносин, так і чинником у внутрішньополітичній боротьбі.

Ключові слова: польська історична наука кінця ХІХ ст. – 1939 року, Київська Русь, Ярослав Мудрий, Ярославичі, Ізяслав І, Всеволод І, Болеслав ІІ, Польська держава, роздробленість, сеньйорат.

Iurii BEDNARCHUK

Postgraduate Student of the World History and Special Historical Disciplines Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6871-9628>

e-mail: ukrhistorydr@gmail.com

KYIVAN RUS DURING THE RULE OF THE SONS OF YAROSLAV THE WISE IN THE ASSESSMENTS OF POLISH HISTORIANS OF THE END OF THE 19TH – FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY

Abstract. *The purpose of the article is to study the specifics of the study by Polish scholars who worked from the end of the 19th century to the beginning of World War II, the history of the reign of the sons of Yaroslav the Wise and the assessment by scholars of this period in the history of Kyivan Rus and Polish-Russian relations. The research methodology involves the use of general scientific and specifically historical research methods, such as analysis and synthesis, comparison, criticism of historical sources, the genetic method and others, a complex combination of the principles of historicism, objectivism and systematics. The scientific novelty of the article lies in the fact that for the first time in domestic science it considers the specifics of the study by Polish scholars of the end of the 19th century – 1939. problems of the history of Kyivan Rus during the reign of the sons of Yaroslav the Wise. Conclusions. For Polish scholars who worked in the period from the end of the 19th century to the beginning of World War II, it was important to study the history of Kyivan Rus, with which their ancestors were united by many pages of a common past. They also paid much attention to tracing various patterns and parallels in the development of the medieval Polish and Rus states, which allowed them to better delve into the mechanisms of historical processes. Such an important period that attracted the attention of Polish historians was the time of the transition of Kyivan Rus from a single centralized rule during the reign of Yaroslav the Wise to the beginning of specific fragmentation during the reign of his sons. Scholars studied the establishment of the seniority system in Kyivan Rus during the Yaroslavichs and its characteristics and violations of the established principles, which deepened internal political conflicts and led to the split of the state. Historians paid much attention to the internal conflicts between the Rus' princes and the participation of Polish rulers in them, in particular Boleslav II. They studied the international aspects of Izyaslav Yaroslavich's activities and his search for allies. In this context, there were attempts to portray the Yaroslavichs' internecine strife as a conflict between the pro-Western and pro-Byzantine parties in the Rus' political sphere. In the assessments of some Polish historians, the period of the reign of the sons of Yaroslav the Wise was depicted as a time of defeat of the idea of unity with the Roman Church, to which Izyaslav I was inclined, and the assertion of Byzantine church orthodoxy, which was supported by Vsevolod I. The significance of the emergence of the Polovtsian threat was also emphasized, which became an important factor in both foreign relations and the internal political struggle.*

Keywords: Polish historical science of the late 19th century – 1939, Kyivan Rus, Yaroslav the Wise, Yaroslavichs, Izyaslav I, Vsevolod I, Boleslav II, Polish state, fragmentation, seniority.

Постановка проблеми. Смерть Ярослава Мудрого знаменувала в історії Київської Русі кінець періоду консолідації державності та єдиноосібної монархічної форми правління. Руська держава входила в епоху роздробленості, що знаменувалась значними змінами у суспільно-політичному, економічному та культурному й етнічному житті народів регіону. Розпад великих держав, що з'явилися на основі ранньосередньовічних варварських королівств, на удільні князівства був характерним для багатьох політичних організмів середньовічної Європи. Не минула цієї долі й польська держава П'ястів. Для польських науковців, що займалися вивченням історії середньовічної Польщі, важливим було дослідження не лише історії самої Київської Русі, із якою їх предків єднало багато сторінок спільного минулого, але і простеження різноманітних закономірностей та паралелей у розвитку обох держав, що дозволяло краще зглибити самі механізми історичних процесів. Саме тому історія такого важливого періоду у долі Східної та Центральної Європи, як часи удільної роздробленості й зокрема її початків за правління першого покоління нащадків Ярослава Мудрого, не минули своєю увагою польські історики, що працювали у кінці XIX та першої третини XX ст. які знаменувались активним розвитком історичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних історіографічних студіях особливості зображення та оцінок польськими вченими історії удільної роздробленості та часів правління Ярославичів у Київській Русі залишається малодослідженим. Серед окремих досліджень польської історіографії Київської Русі здебільшого увагу вчених привертає висвітлення у працях польських науковців початків та часів розквіту руської держави до смерті Ярослава Мудрого й спеціально не вивчалися образи подій періоду правління Ярославичів. Так можна назвати дослідження специфіки підходів до зображення історії Київської Русі у працях польських істориків проведені Катажиною Блаховською [1] й Тарасом Гриневичем [2]. Дискусій польських та українських істориків довкола ряду проблем історії Київської Русі також торкався Віталій Тельвак у низці монографічних і статейних досліджень наукового дискурсу, що розвивався на початку XX ст. довкола «Історії України-Руси» М. Грушевського [3–14]. Однак жодна із названих праць не зверталася спеціально до означеної нами проблематики.

Метою статті є вивчення специфіки дослідження польськими науковцями, які працювали з кінця XIX ст. й до початку II Світової війни, історії правління синів Ярослава Мудрого та оцінки вченими цього періоду в історії Київської Русі та польсько-русських відносин.

Виклад основного матеріалу. Увага польських дослідників, що працювали у період з кінця XIX ст. й до 1939 р., до часів правління у Київській Русі синів Ярослава Мудрого у значній мірі була обумовлена початком нової історичної епохи удільної роздробленості цього найбільшого у тогочасній Європі політичного організму. Так чільну увагу явищу удільної роздробленості Давньоруської держави присвятив Юзеф Шуйський. У баченні вченого це явище було притаманне чи не усім державам в епоху Середньовіччя й становило певний невід'ємний етап їх розвитку.

Згідно із його баченням, такий період наступав після завершення територіальної експансії та остаточного формування кордонів держави, що йшло паралельно із утвердженням структур монаршої влади – т. зв. час «великих середньовічних засновників держави» [15, с. 30]. Цікаво, що історик встановлював зв'язки між складанням системи управління віддаленими від центру регіонами та удільною роздробленістю, що у його баченні становили своєрідні причину та наслідок. Зачатки цього явища він віднаходив у наділенні великим князем своїх братів та синів окремими уділами, «розсилянні в города посадників, розділенні волостей між дружинниками» [16, с. 11], що вперше відбулося уже за панування Святослава Ігоревича, який «посадив синів у Києві, землі древлян та Новгороді». Для Ю. Шуйського такі заходи великих князів київських мали на меті утвердження «військового абсолютизму» через зміцнення контролю над завойованими землями, однак з часом вони призвели до протилежних наслідків. Втім, до справжнього поділу держави тоді, які і після панування Володимира Великого, не дійшло через криваві міжусобні війни, що в обох випадках завершилися утвердженням влади одного брата-переможця. Науковець також робив наголос на факті того, що явище удільної роздробленості проявлялось на теренах Давньоруської держави раніше ніж в Польщі. Це історик пояснював тим, що Русь була «історично старшою» за Польщу, а отже раніше переживала необхідні етапи політичного розвитку [15, с. 30].

Ю. Шуйський зобразив історію пертурбацій пов'язаних із поділами теренів Київської Русі на князівські уділи. Побіжно згадуючи про існування після смерті Володимира Великого новгородського уділу у Ярослава Володимировича та «уділу над Доном» з центром в Тмутарокані у його брата Мстислава, вчений наголошував, що уже «із смертю Ярослава в 1054 р. усталоється шість уділів» [15, с. 31]. Вчений перелічував серед уділів «верховний» із Києвом та Новгородом у володінні Ізяслава, Чернігів та Тмутарокань у Святослава, Твер і Нижній Новгород у Всеволода, Смоленськ та Вітебськ у В'ячеслава («Венцлав» у записі Ю. Шуйського) та Поділля, Волинь й Червона Русь у Ігоря й Полоцьк у володінні Всеслава Брячиславича. При цьому останній уділ історик називав «орендою Ярославовичів», визначаючи таким чином обмежену форму панування нащадків великого київського князя над Полоцьком.

Причину роздробленості Київської Русі Анатоль Левицький вбачав у принципах спадкування, які встановив Ярослав Мудрий перед своєю смертю. Вчений вказував, що великий князь утвердив ідею сеньйорату, що передбачала встановлення на великокнязівському престолі у Києві старшого у династії Рюриковичів й відповідний порядок володіння молодшими князями їх уділами, відносно значимості останніх. Це у свою чергу потягнуло за собою запеклі братовбивчі війни, що велись не лише за київський трон, але й за окремі удільні князівства. Цим активно користались половці, яких «дикі орди несли жакливе спустошення аж під самі брами Києва» [17, с. 45]. Самі ж князі намагались активно використовувати у міжусобицях, як половців, так і поляків й угорців. У підсумкових оцінках дослідник стверджував, що «насилля та вбивства, вчинені щодо власних родичів, увійшли у звичай» між князями з роду Рюрика [17, с. 45].

У баченні Олександра Яблоновського процес удільної роздробленості був спричинений «родово-династичним законом», що диктував розпад єдиної держави через існування чисельного грона представників правлячого роду. Історик стверджував, що відразу після смерті Ярослава Мудрого Давньоруська держава була розділена на 7 уділів через наявність у великого київського князя п'яти синів та двох онуків. Кожен з таких уділів, на думку вченого, становив «окремі або зібрані в більші об'єднання землі окремих давніх племен». Так він перелічував: великокнязівський уділ Ізяслава, що складався з Києва, Турова, Новгорода та Пскова, Чернігів з Муромом та Тмутарокань у Святослава, Переяслав із Ростовом та Білоозером у Всеволода, Волинь у Ігоря, Смоленськ у В'ячеслава. Натомість племінник Ярославичів Ростислав, як вважав історик, міг дістати Перемишль, тоді як правнук Володимира Великого Всеслав тримав Полоцьк. «Цей поділ – як наголошував дослідник – став основою, на якій пізніше була побудована ціла система династичних гілок роду Рюрика, й що головне – не завжди залежних від родових ліній, на які цей дім розпався – ціла система князівських уділів, що поволі перетворювалися в окремі країни, в кожній із яких утвердилась власна родово-династична система з власними старшими та молодшими князями» [18, с. 20–21]. Таким чином у баченні О. Яблоновського роздробленість Русі була природнім наслідком не лише помноження князівської династії, але й обумовлена давнішими племінними поділами, на основі яких продовжувала розвиватися, прихована на певний час одноосібним правлінням попередніх князів, територіальна самотність.

Послідовний у своїх антируських та антиукраїнських упередженнях Фелікс Конечний вважав, що протягом усього періоду існування Київської Русі, який настав після смерті Ярослава Мудрого

у 1054 р., «не зустрічається жодна провідна ідея, котра б керувала загалом чи то князів, чи суспільства; кожна частина Русі намагалась по-своєму пристосуватися до ситуації, яку творили із зовні через половців та болгар; ніхто не усвідомлював цілісності ситуації» [19, с. 126]. Натомість, на його думку, усіма представниками еліти керували лише власні тимчасові інтереси, які навіть не оформлювались у якісь хоч більш-менш масштабні задуми. Це у свою чергу призводило і до частой зміни інтересів цілих окремих регіонів Русі. У підсумку історик наголошував на тезі про «хаос в загальному стані справ Русі як цілісності, до такого рівня, що ця цілісність не може утворитись й не твориться». У наслідок цього «історія східних слов'ян стає дедалі більше чимось фрагментарним й сама більше не складеться у цілісність без її штучного підтягання» [19, с. 127]. Таким чином дослідник вважав, що усі спроби інших істориків розглядати історію Київської Русі після смерті Ярослава Мудрого, як певну цілісність, були відірваною від реальності підміною історичних процесів бажаними історіографічними конструкціями.

Ф. Конечний вважав, що до розпаду Київської Русі спричинилось відкриття нового торговельного шляху з Києва на Ростов та Суздаль. Поява такого, на його думку, не приносила жодних користей «старій Русі», натомість збагачувала віддалені північно-східні регіони, які, зміцнившись, виступили на боротьбу проти давніх осередків в Києві та Новгороді [19, с. 127]. Таким чином інтереси локальних еліт та тимчасова користь окремих осіб, що могли втілюватись у життя через відсутність великих планів державного будівництва випрацьованих у центрі, призвели до негативних наслідків для усієї Русі та її суспільства. Також після смерті Ярослава Мудрого відразу зникнув титул кагана, яким, на думку історика, титулювали себе київські князі й який означав їх верховне панування над усіма правлячими елітами. Зникнення цього титулу означало й деградацію влади київського правителя до рівня чи не одного з цілого шерегу інших удільних князів [19, с. 128].

Особливості поділу Київської Русі між синами Ярослава Мудрого Ф. Конечний вважав свідомою зміни в ієрархії міст та регіонів за їх значимістю. Так, окрім Києва, на перше місце висуваються Чернігів, Переяслав та Смоленськ. Становлення визначного центру для всього Лівобережжя у Чернігові історик бачив повторенням спроби такого його піднесення за панування брата Ярослава Мудрого Мстислава у 1026 р. Також він відзначив й становище Переяслава, який у цей час був центром усієї давньоруської митрополії. Натомість появу у цьому переліку Смоленська він бачив свідченням активного розвитку та зростання могутності Північної Русі. У цей же час Новгород (названий дослідником «наймогутнішим містом Русі») у його баченні був осередком, що взагалі не визнавав влади Рюриковичів й не платив данину. Також Ф. Конечний вважав, що поділ між нащадками Ярослава уділів відбувся із «жорстоким порушенням родових прав», яке він вбачав у позбавленні Ростислава Володимировича володіння Новгородом, яке він нібито успадковував по своєму батьку, як найстаршому із Ярославичів [19, с. 129]. Нові володарі Київської Русі, на думку історика, вбачали у такому можливому утвердженні Ростислава в Новгороді загрозу консолідації довкола нього усіх північних земель з Псковом, Полоцьком та Смоленськом й «поділу на два окремі державні організми», чого вони допустити не могли. У результаті цього Ростислав був вигнаний із Русі. Також Новгородом намагався заволодіти представник полоцької лінії роду Рюрика Всеволод, який у двох походах 1065 та 1066 рр. заволодів ним та Псковом. Однак Ярославичі рішуче виступили проти таких задумів Всеслава й перемогли його у битві над р. Немигою.

Розпад Київської Русі після смерті Ярослава Мудрого Я. Домбровський пояснював не лише впровадженням великий київським князем принципу сеньйорату для поділу свого спадку між синами, але й об'єктивними етно-політичними та суспільним процесами. Вчений стверджував, що із поступом процесу розчинення варягів у слов'янському середовищі відбувався й занепад запроваджених норманами принципів централізації й зростання значимості місцевих чинників, а зокрема регіоналізації через появу різних центрів локальної вдали. Початкове ж дотримання принципів сеньйорату, яке утримувало єдність, із розростанням самої династії Рюриковичів, щораз частіше порушувалось [20, с. 267].

Звертались польські дослідники й до вивчення діяльності та ролі в історії наступників Ярослава Мудрого, із яких найбільше їх увагу привертав старший із братів Ярославичів – Ізяслав. Так як доволі неоднозначну особистість описував Ю. Шуйський великого київського князя Ізяслава Ярославича. Вчений звертав увагу на факт підступного полонення Ізяславом Всеслава Брячиславича, який раніше, «незадоволений із малих розмірів свого уділу побив Ізяслава над Німаном» [15, с. 25]. Після цього, незадоволені Ізяславом кияни, самі «призвали Всеслава з в'язниці для оборони Києва проти половців й він осів на престолі в столиці». Цікаві пов'язання зробив

Ю. Шуйський між походом польського князя Болеслава II Сміливого на Київ, з метою допомогти Ізяславу повернутися на престол, й відносинами польського монарха із Апостольською столицею. Науковець вважав, що саме за наполягання папи Григорія Болеслав II здійснив цю військову кампанію в 1077 р. Готовність виконати волю папи дослідник пов'язував із згодою останнього на коронацію його королем Польщі, що відбулася якраз перед цими подіями у 1076 р. [4, с. 25]. Однак після повернення Ізяслава на київський трон, князь «був вигнаний своїм братом Святославом Чернігівським, адже зловживав опікою ляхів й заглибився у жорстокість» [15, с. 31]. Така поведінка Ізяслава, в оцінках історика, зводила нанівець спроби пошуку допомоги з боку Болеслава Сміливого, імператора Генріха IV та папи Григорія, й лише смерть брата дозволила йому повернути собі Київ шляхом договору із Всеволодом, якому тепер дістався Чернігів та Смоленськ. Фінал правління Ізяслава Ярославича вчений змалював як відновлення боротьби за великокнязівський трон, тепер уже в союзі із Всеволодом «Тверським» проти синів Святослава та Всеслава, що завершилась загибеллю київського володаря.

Старшого сина Ярослава Мудрого, Ізяслава I, що посів київський великокнязівський престол, А. Левицький бачив справжньою жертвою системи сеньйорату, утвердженої його батьком при розподілі своїх володінь між спадкоємцями [17, с. 42]. Так вчений наголошував, що згідно із встановленими Ярославом принципами «молодші лінії» княжичів, а саме Всеслав полоцький та внук Ярослава Ростислав Володимирович, не отримали жодного уділу й підняли бунт. Однак все ж Ізяславу та іншим старшим князям вдалось перемогти бунтівників – Ростислава, що зумів заволодіти Тмутороканським уділом, був отруєний візантіяцями, а Всеслав переможений та кинутий до в'язниці. Втім, перемога Ізяслава була не довгою й поразка у війні з половцями призвела до повстання киян. Вони, як вважав історик, не бажання далі воювати проти степовиків, звільнили Всеслава й встановили його на троні у Києві.

Окремо А. Левицький зосереджував свою увагу на висвітленні подій руського походу Болеслава II Сміливого, що відбувся в результаті запрошення його на допомогу Ізяславом Ярославичем. Історик зробив цікаві зауваження щодо змішування польськими літописцями фактів про події 1069–1070 рр. із переказами про похід на Київ ще Болеслава I Хороброго у 1018 р. Вчений вказував, що Болеслава підштовхнули до цієї військової кампанії династичні мотиви, адже Ізяслав був його родичом. Сам же похід у його оцінках звівся до легкої зміни влади, коли Всеслав без боротьби втік із Києва, а Ізяслав зайняв свій трон. Однак київський князь суворо покарав мешканців столиці за повстання проти нього. Далі дослідник описував події згідно із викладами польських хроністів, які переплутали фактів, що відносились до Болеслава I з подіями учасником яких був Болеслав II. Так він стверджував, що «Болеслав протягом десяти місяців перебував у розкішній столиці Русі, доки потаємні вбивства розселених по лежах поляків не схилили його до повернення» [17, с. 43]. Тут слід зазначити, що саме винищення польських військ, розселених в околицях Києва, відносились до засвідченого у «Повісті минулих літ» наказу Святополка спрямованого проти воїнів Болеслава I. Також науковець зазначав, що Болеслав II, «йдучи слідами Хороброго, на зворотному шляху зайняв Червенські городи після тривалішої облоги Перемишля в 1070 р.» [17, с. 43]. Історик стверджував, що Болеслав II ще кілька раз здійснював походи на руські землі, під час яких він буцімто приєднав до Польщі також Волинь, про що якісь конкретні свідчення у історичних джерелах відсутні. У підсумкових оцінках польсько-руських стосунків за часів Болеслава II та Ізяслава I А. Левицький вказував, що знову вигнаний із Києва князь не отримав від польського правителя допомоги. Лише звернення по допомогу до імператора Генріха IV та папи Григорія VII, й втручання останнього, змусило Болеслава надати київському князеві військові загоны, з допомогою яких він в 1077 р. повернувся до Києва. Вчений мотивував початкову відмову польського князя допомагати своєму родичеві залученням польських князів у міжусобні війни в Чехії у 1076 р.

Початки правління князівського тріумвірату нащадків Ярослава Мудрого Олександр Яблонівський оцінював як доволі успішний час консолідованої політики шляхом «усунення молодших братів чи племінників із їх уділів». Однак кінець цьому доволі спокійному періоду поклала необдуманна політика руських князів щодо степових сусідів Русі [18, с. 21]. Так Ярославичі у 1060 р. знищили орду торків, яка становила своєрідний буфер між ними та могутніми половцями, які тоді зайняли Пониззя Дніпра. У наслідок цього руські правителі опинилися перед значно більшою небезпекою, що у найближчий час мала своїм наслідком розгром руських сил у битві на річці Альті. Це у свою чергу призвело до вигнання не популярного серед мешканців столичного Києва князя Ізяслава. Звернення найстаршого Ярославича по допомогу до польського князя

Болеслава II О. Яблонівський називав «другою інтервенцією П'ястів у родові справи Рюриковичів» [18, с. 21]. Польський правитель, що доводився Ізяславу двоюрідним братом (син дочки Володимира Великого Добронєги), відразу погодився допомогти родичу й «легко повернув його на престол, тому що Всеслав взагалі не планував оборонятися у Києві й відразу втік до свого Полоцька» [18, с. 22]. Історик порівнював походи Болеслава I Хороброго та Болеслава II Сміливого («Щедрого») на Русь і вказував, що польський князь, як і його предок, повертаючись із Києва додому, знову зайняв у 1069 р. Червенські городи на користь Польщі. При цьому вчений вказував, що дане твердження є лише припущенням, як і нова втрата їх поляками після втечі Болеслава II із Польщі у 1080 р. [18, с. 22]. Що ж до нової участі Болеслава II у конфлікті між руськими князями, що виник після нового вигнання Ізяслава його молодшими братами уже в 1073 р., вчений зазначав, що польський правитель «хоч і виступив на боці вигнанця, але цього разу посунувся не далше ніж за прикордонну смугу Берестя та Волині й швидко у 1074 р. помирився із Святославом». Даремними були й пошуки Ізяславом допомоги у імператора Генріха IV, папи Григорія VII та «марні промови на його підтримку святого печерського пустельника Феодосія» [18, с. 22]. І лише смерть Святослава дозволили йому повернутися додому. З підтримкою Болеславових військ Ізяславу вдалося змусити Всеволода покинути Київ та помиритися із ним. Кінець правління великого князя київського вчений характеризував, як лише «здійснення ним помсти на синах Святослава за вину їх батька» й загибель у запеклій «громадянській війні» на Русі.

Фелікс Конечний описав політичну організацію та особливості панування князів у Київській Русі згідно із принципами сеньйорату. Окрім верховенства над цілою державою та удільними князями старшого у роді, він також зазначав про відсутність у молодших князів права вести самостійну політику, розпочинати війни та укласти мирні договори. Вчений порівнював дані принципи із такими, що панували у Чехії й вказував на їх значну подібність. Однак це все, як наголошував історик, було швидко порушено й «Русь роздібилася на чисельні державки, з непокірними князями, котрих головним зайняттям було нападати одні на одного» [21, с. 126].

Ізяслава Ярославича Ф. Конечний бачив ініціатором редакції законів його батька – «Правди Ярослава» – й вважав, що саме йому належить встановлення різноманітних норм прописаних у новому збірнику «Правді Ярославичів». Зокрема, негативно налаштований ледь чи не до всіх руських правителів історик, вказував, що йому належить кількарразове збільшення штрафів-вири за злочини проти князівських людей. Законодавчі ініціативи руських князів-тріумвірів вчений називав «якимось світанком державної організації, якимось її зачатками» [19, с. 131]. Таким чином навіть у другій половині XI ст. упереджений дослідник не бачив появи держави на теренах Київської Русі. Поруч із цим історик вважав, що Ізяслав був прихильником Римської церкви й називав його «уніатом», застосувавши поняття яке було для епохи XI ст. анахронізмом. Дослідник вважав, що Ізяслав, як і митрополит Іларіон, залишалися при старих обрядах, які він називав «греко-слов'янськими» у лоні католицької церкви. Натомість Константинопольський патріархат, як вважав історик, почав активно відходити від давніх обрядів та традицій й таким чином перетворювався в «дизуніата»-«схизматика». Таким чином Ф. Конечний вважав, що причина вигнання Ізяслава із Києва ховалася у міжконфесійному конфлікті, коли Антоній Печерський, що підтримував Константинопольський патріархат, підбурював населення проти нейтрального у релігійних питаннях князя [19, с. 133]. Натомість поразка у битві проти половців стала лише приводом до вибуху, що назрівав через релігійну ненависть руських монахів до усього Західного. Саму ж поразку у війні з степовиками він пояснював відсутністю допомоги Києву із новгородської півночі. У підсумку Ф. Конечний характеризував Ізяслава Ярославича, як «виразного представника західних впливів» [19, с. 136]. Високо оцінив він й загибель князя у битві з половцями у битві на Нежатій Ниві, що називав «виконанням обов'язку голови роду», який розумів загальні інтереси й тому виступав захисником Русі від кочовиків.

Співпрацю між Ізяславом та Болеславом II Сміливим Ф. Конечний пояснював, як тяжінням київського князя до Західної, католицької, Європи, так і родинними зв'язками між правителями. Історик вважав, що події пов'язані із походом польського та руського володарів на Київ у 1069 р. були свідомою «надзвичайною перевагою П'ястів над південною Руссю». Доказом цього він бачив вступ польських військ у Київ без бою. Тоді ж, на думку науковця, польському правителю вдалося знову приєднати до Польщі Червенські городи. Також дослідник стверджував, що з початком нового конфлікту між Ярославичами у 1073 р. князь Святослав вислав до Польщі посольство, яке мало запропонувати Болеславу «визнання польської зверхності над Києвом» [19, с. 134]. У відповідь на це, згідно з поглядами науковця, Болеслав здійснив новий похід уже на допомогу

Святославу. Натомість останній, уже як васал Кракова, вислав Болеславу військову підмогу на війну проти Вратислава чеського. Командували цими київськими та чернігівськими полками, як стверджував Ф. Конечний, Олег Святославович та Володимир Мономах. Таким чином «Болеслав Сміливий без боротьби здобув то, чого не вдалось досягнути Болеславу Великому». Такий розвиток подій змусив Ізяслава вирушити на Захід Європи, «сподіваючись знайти допомогу в ім'я єдності віри, в ім'я католицизму». Вчений вважав, що київський князь віддав Русь під опіку Риму й отримав її, разом із королівським титулом, як лен від папи Григорія VII. Натомість папа наказав Болеславу II повернути Ізяслава на київський трон. Історик зауважив, що польському князю вийти із складного становища дозволила раптова смерть Святослава й утвердження у Києві Всеволода, що не визнавав польського сюзеренітету. Таким чином, не порушуючи жодних умов, а навіть борючись за збереження польських впливів на Русі, він допоміг Ізяславу повернутись до Києва.

У баченні істориків, що працювали у міжвоєнний період, авторів великої колективної праці «Всесвітня історія» Міхал Сокольницький, Генрик Мосціцький та Ян Цинарський період правління синів Ярослава Мудрого був часом «поділів та роздроблення Русі», що відбувалося через внутрішні конфлікти не лише між князями, але й між самим населенням [22, с. 329]. Це все супроводжувалося іноземною інтервенцією у внутрішні справи Русі. Також вчені підкреслювали нездатність самого Ізяслава I утриматися на престолі, якого не сприймали кияни й протидіяли йому інші удільні князі. Таким чином старшому із синів Ярослава не допомогла навіть активна політична та військова підтримка із боку папи римського та польського князя Болеслава II.

Звертали польські дослідники увагу й на діяльність наступного після Ізяслава I великого київського князя Всеволода. Так, Ю. Шуйський подав коротку, але цікаву характеристику князя. Він зазначав, що після загибелі старшого брата Ізяслава, Всеволод зайняв Київ й відбувся новий перерозподіл уділів у Київській Русі. Тоді, згідно з описами науковця, синові Всеволода, Володимиру Мономаху, дістався Чернігів, а Ізяславовичам Святополку та Ярополку відповідно дісталися Новгород й Володимир Волинський із Туровом. Історик наголошував, що військовими кампаніями «на сході» займався Володимир Мономах, а його батько «не міг дієво перешкодити постійним конфліктам» у середині династії Рюриковичів. Натомість вчений вказував, що Всеволод здобув визнання на міжнародній арені, адже «про нього розходила слава, як про могутнього князя, що перебував у союзі із імператорами сходу та Генріхом IV» [15, с. 31].

Правління Всеволода Ярославича О. Яблоновський характеризував, як час зосередження усієї політики великокнязівської влади на «недопущенні князівських нащадків із інших ліній, позбавлених батьківських спадків, здобути якісь власні окремі уділи» [18, с. 23]. Так лише синам Ізяслава, що могли претендувати на володіння самим Києвом, новий великий князь надав в управління Турів, як частину князівства їх батька. Таким чином розпочалася запекла боротьба великого князя із князями-ізгоями. Вчений зазначав, що спадкоємцям Святослава Чернігівського у цій боротьбі не щастило й княжич Олег навіть потрапив на кілька років у візантійську в'язницю. Натомість більш успішними у змаганнях за здобуття власного князівства були син Ігоря Волинського Давид, який зайняв Погорину, та сини Ростислава Рюрик й Василько, що здобули Перемишль й Теребовлю. Посилення половецьких нападів на руські землі історик також обумовлював загостренням внутрішніх конфліктів у Київській Русі.

Для Ф. Конечного Всеволод Ярославович був справжнім «представником візантинізму». Причину цього він вбачав в його одруженні на дочці імператора Костянтина Мономаха, виданні однієї із своїх дочок заміж за імператора Льва, «підтримуванні постійних відносин із візантійським двором» та облаштуванні свого князівського двору по грецькому зразку. Також вчений наводив факти його військової допомоги Візантії, зокрема походам проти бунтівного Херсонесу. Тісні стосунки князя із Візантією історик пояснював «давніми варязькими традиціями», що полягали в любові до всього візантійського й бажанні «колись стати там панами». Однак при цьому, як вважав Ф. Конечний, князь не займався поширенням цього «візантинізму» на Русі й підтримував приязні відносини з Римом. Основним же завданням Всеволода історик називав «збирання земель для своїх синів», що супроводжувалося вигнанням його племінників із їх уділів [19, с. 137].

Висновки. Для польських науковців, що працювали у часи із кінця XIX ст. й до початку II Світової війни важливим було дослідження історії Київської Русі, із якою їх предків єднало багато сторінок спільного минулого. Також багато уваги вони приділяли простеженню різноманітних закономірностей та паралелей у розвитку середньовічної польської та руської держав, що дозволяло краще зглибити самі механізми історичних процесів. Таким важливим періодом,

що привертав увагу польських істориків був час переходу Київської Русі від одноосібного централізованого правління за часів Ярослава Мудрого до початку удільної роздробленості за князювання його синів. Вчені досліджували утвердження системи сеньйорату у Київській Русі часів Ярославичів та її характеристики й порушення закладених принципів, що поглиблювали внутрішньополітичні конфлікти й призводили до розколу держави. Багато уваги історики звертали на внутрішні конфлікти між руськими князями та участі у них польських володарів, зокрема Болеслава II. Вивчали міжнародні аспекти діяльності Ізяслава Ярославича та пошуку ним союзників. У даному контексті були спроби зображення міжусобиць Ярославичів як конфлікту між прозахідною та провізантійською партіями у руському політикумі. В оцінках деяких польських істориків період правління синів Ярослава Мудрого зображувався як час поразки ідеї єдності із Римською церквою, до якої схилився Ізяслав I, й утвердження про візантійської церковної ортодоксії, яку підтримував Всеволод I. Також підкреслювалась значимість появи половецької загрози, що стала важливим фактором як зовнішньополітичних відносин, так і чинником у внутрішньополітичній боротьбі.

Список літератури

1. Błachowska K. Dzieje średniowiecznej Rusi w pracach historyków lwowskich przełomu XIX i XX w. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* T. II. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. S. 172–191.
2. Гриневич Т. Київська Русь в дискусіях польських істориків міжвоєнного часу. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2010. Вип. 20. С. 278–297.
3. Тельвак В. Перший том «Історії України-Руси» Михайла Грушевського в оцінках сучасників. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2007. Вип. 17. С. 16–38.
4. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). Київ; Дрогобич, 2008. 494 с.
5. Тельвак В. Перший том «Історії України-Руси» М. Грушевського (до проблеми еволюції історико-теоретичних поглядів). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2000. Вип. 3. С. 252–256.
6. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX ст.). Дрогобич: Вимір, 2002. 236 с.
7. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX – XX ст.). *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 67–82.
8. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 29–35.
9. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в історіографії Центрально-Східної Європи (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.). Дрогобич, 2012. 169 с.
10. Тельвак В. Монографічна грушевськіана: спроба узагальнення. *Гуржіївські історичні читання*. 2013. Вип. 6. С. 104–107.
11. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 4–16.
12. Telvak V., Telvak V. Ukrainian historiography in the mirror of polish journalism (Mykhailo Hrushevsky contra Franciszek Ravita-Gavronsky). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 7. Р. 46–53.
13. Telvak V., Yanyshyn B., Telvak V. Between cooperation and conflict: Mykhailo Hrushevskyi through the eyes of Polish intellectuals of the late 19th and early 20th centuries. *Echa Przeszłości*. 2023. T. XXIV/2. Р. 89–104.
14. Telvak V., Yanyshyn B. “Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes” of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensis*. 2021. T. 25. № 1. Р. 71–90.
15. Szujski J. Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889. 440 s.
16. Szujski J. Dzieje Polski. T. I. Kraków: Drukarnia “Czasu”. 348 s.
17. Lewicki A. Zarys Historji Polski i Krajów Ruskich z nią połączonych. Kraków: Główny skład w księgarni G. Gebethnera i Spółki, 1895. 324 s.
18. Jabłonowski A. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej. Kraków: Akademia Umiejętności, 1912. 366 s.
19. Koneczny F. Dzieje Rosyi. T. I. Do roku 1449. Warszawa: Nakładem Spółki Wydawniczej Warszawskiej, 1917. 512 s.
20. Dąbrowski J., Halecki O. Wielka Historia powszechna. T. IV, cz. II. Dzieje Europy od X–XIV w. i schyłek średniowiecza. Warszawa: Nakład Księgarni Trzaski, Everta i Michalskiego, 1939. 642 s.
21. Koneczny F. Dzieje Polski za Piastów. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1902. 408 s.
22. Sokolnicki M. Historia powszechna. T. I. Okres Starożytny. Barbarzyńcy na gruzach Rzymu. Warszawa: Kultura i Wiedza, 1931. 622 s.

References

1. Błachowska, K. (2004). The history of medieval Ruthenia in the works of Lviv historians at the turn of the 19th and 20th centuries. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Vol. II. Rzeszów [in Polish].
2. Hrynevych, T. (2010). Kyivan Rus in the discussions of Polish historians of the interwar period. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukraini [Historiographical research in Ukraine]*, 20, 278–297 [in Ukrainian].
3. Telvak, V. (2007). The first volume of Mykhailo Hrushevsky's "History of Ukraine-Rus" in the assessments of contemporaries. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukraini [Historiographical research in Ukraine]*, 17, 16–38 [in Ukrainian].
4. Telvak, V. (2002). Theoretical and methodological bases of historical views of Mykhailo Hrushevsky (end of the XIX – beginning of the XX century). Drohobych [in Ukrainian].
5. Telvak, V. (2000). The first volume of M. Hrushevsky's "History of Ukraine-Rus" (on the problem of the evolution of historical-theoretical views). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Scientific notebooks of the Faculty of History of Ivan Franko Lviv National University]*, 3, 252–256 [in Ukrainian].
6. Telvak, V. (2006). The figure of Mykhailo Hrushevsky in Polish historiography (late 19th – 20th centuries). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical journal]*, 5, 67–82 [in Ukrainian].
7. Telvak, V. (2008). The creative heritage of Mykhailo Hrushevsky in the estimation of contemporaries (end of the 19th – 30s of the 20th century). Kyiv; Drohobych [in Ukrainian].
8. Telvak, V. (2010). Hrushevsky studies: methodological problems of progress. *Kraieznavstvo [Local history]*, 3, 29–35 [in Ukrainian].
9. Telvak, V. (2012). The figure of Mykhailo Hrushevsky in the historiography of Central-Eastern Europe (end of the 19th – 30s of the 20th century). Drohobych [in Ukrainian].
10. Telvak, V. (2013). Monographic Hrushevskiana: an attempt at generalization. *Hurzhivski istorychni chytannia [Gurzhiv's historical readings]*, 6, 104–107 [in Ukrainian].
11. Telvak, V.V., Telvak, V.P. (2021). Modern Hrushevsky science: gains, losses, prospects. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical journal]*, 5, 4–16 [in Ukrainian].
12. Telvak, V., Telvak, V. (2018). Ukrainian historiography in the mirror of polish journalism (Mykhailo Hrushevsky contra Francishek Ravita-Gavrinsky). *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk [European Historical Bulletin]*, 7, 46–53.
13. Telvak, V., Yanyshyn, B., Telvak, V. (2023). Between cooperation and conflict: Mykhailo Hrushevsky through the eyes of Polish intellectuals of the late 19th and early 20th centuries. *Echa Przyszłości*, XXIV/2, 89–104.
14. Telvak, V., Yanyshyn, B. (2021). "Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes" of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*, Vol. 25, 1, 71–90.
15. Szujski, J. (1895). History of Poland. Vol. I. Kraków [in Polish].
16. Szujski, J. (1889). Twelve books of Polish History, concisely told. Warszawa [in Polish].
17. Lewicki, A. (1884). Outline of the History of Poland and the Russian Countries connected with it. Kraków [in Polish].
18. Jabłonowski, A. (1912). History of Southern Ruthenia until the fall of the Republic of Poland. Kraków [in Polish].
19. Koneczny, F. (1917). History of Russia. Vol. I. To the year 1449. Warszawa [in Polish].
20. Dąbrowski, J., Halecki, O. (1939) Great Universal History. Vol. IV, part II. History of Europe from the 10th–14th centuries and the end of the Middle Ages. Warszawa [in Polish].
21. Koneczny, F. (1902). History of Poland under the Piast dynasty. Kraków [in Polish].
22. Sokolnicki, M. (1931). World History. Vol. I. Ancient Period. Barbarians on the Ruins of Rome. Warszawa [in Polish].

Надійшла до редакції / Received: 26.03.2025
Схвалено до друку / Accepted: 21.04.2025